
Informe sobre l'expedient complementari declaració Bé d'Interès Cultural de l'església de Sant Bertomeu Apòstol de Xàbia

Autor: Comissió Llegat Històric
Aprovació: Ple, 29 maig 2017

PRELIMINARS

Històrics

La vila de Xàbia es té com a tal des de 1397 quan va ser dotada de Consell i terme, encara formant part del Marquesat de Dénia. Si bé a final del segle XIII sabem de la seua existència - quan va capitular davant el rei Jaume I en 1244- pel seu nét Jaume II el Just, nascut a València, rei d'Aragó i comte de Barcelona.

L'església de Sant Bertomeu, probablement construïda sobre les restes d'una altra anterior més modesta, data de començaments del segle XVI (se sap que el 1513 hi treballava el mestre basc Domingo Urteaga). I encara que es tracta d'un gòtic tardà, assimilable cronològicament a l'isabelí, la rotunditat constructiva de pedra tosca, la dimensió i la tan específica característica d'església fortificada d'una sola nau, la fan una mostra molt significativa del gòtic valencià.

Exteriorment destaca la torre campanar construïda ja en el XVII, els cossos posteriorment adossats de la sagristia (XVI i XVII) i la capella de la Comunió (XIX). És de ressenyar la delicada escala doble que s'ubica en el lateral esquerre per a salvar la pronunciada diferència de rasant amb la façana principal, així com els relleus heràldics que ocupen els espais interpinaculats.

En tractar-se d'una nau única (i de dimensions reduïdes) no té creuer. No obstant això, resulten delicades les nervadures de les voltes principals, i singulars les sis capelles -tres a cada costat- ben separades per contraforts.

Al reconeixible aspecte fortificat extern se sumen, a l'interior, les galeries superiors que la recorren esguitades d'estrets vans defensius, així com els poc freqüents acabaments amb boles, de molt probable influència basco-castellana.

Cal fer notar que els retaules de la Puríssima, de Sant Josep i de la Mare de Déu, així com la pila baptismal i la d'aigua beneïda, meravellosament executats també amb pedra tosca, es deuen al pedrapiquer local Vicent Bisquert Riera (1885-1962), *Vicent de Gràcia*, que el 1922 va realitzar la seua primera obra per al temple, una delicada font de pedra que inclou l'escut heràldic de la vila. Va ser també autor -en els anys cinquanta- de l'edicle del carrer Escola.

Com a curiositat, recordem el *Salvador eucarístic* atribuït a l'escola taller de Joan de Joanes (segle XVI), al Museu Municipal, i la talla de fusta de Sant Bertomeu, obra de l'escultor valencià Octavio Vicent, de 1966.

El blog de Manuel Serrano cita com a bibliografia rellevant:

Madoz, Pascual. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*. Madrid 1947.

Sanchis y Sivera, José. *Nomenclátor Geográfico-Eclesiástico de los pueblos de la diócesis de Valencia*. València 1922.

Monumenta archivorum Valentina. Facultat de Teologia Sant Vicent Ferrer. Inventari dels arxius parroquials de la Marina Alta. València 2006.

Disciplinars

La doctrina sobre criteris d'intervenció en el patrimoni construït i, més concretament, en el patrimoni històric artístic o cultural objecte de protecció, és molt àmplia i diversa. Des dels històrics posicionaments de Ruskin i Morris sobre les *ruïnes*, o els treballs de Viollet le Duc per a Notre Dame de París, fins a la Carta del Restauro d'Atenes i el fi ofici de Carlo Scarpa, hem assistit a tendències i a escoles ben distintes que podrien exemplificar-se -al nostre país- amb els treballs historicistes de Fernando Chueca Goitia o la investigació constructiva i tecnològica de Salvador Pérez Arroyo.

Serveixen de mostres més recents la intervenció de Giorgio Grassi i Manuel Portaceli al teatre romà de Sagunt i la de Rafael Moneo al de Cartagena. Ben diferents de concepte, factura i solució final, i igualment meritòries.

Reservada singularment la *repristinació* per als casos en què una documentació exhaustiva permet conèixer amb precisió l'estat original i resulta constructivament factible, el principi genèric d'eliminar elements *impropis* i de distingir amb claredat entre la novetat i el primigeni pareix universalment acceptat. No obstant això, encara són polèmiques -i socialment incompreses- les intervencions que incorporen un discurs arquitectònic contemporani per respectuós i coherent que resulte. (Encara que que atresorem el plateresc incrustat per Hernán Ruiz en la mesquita de Còrdova o el palau renaixentista de Carles V a l'Alhambra de Granada, que Pedro Machuca va construir en la mateixa època, 1527).

En este sentit, les crides freqüents a la "tradició" (arquitectura tradicional, caseriu tradicional, materials i solucions constructives tradicionals, etc.) que solen incloure's entre els criteris generals de protecció, poden inclinar les propostes arquitectòniques cap a resultats historicistes que no sempre resulten els més adequats. I pitjor encara, poden impedir d'arrel solucions creatives, cultes i rigoroses que, lluny d'entorpir-ne la lectura, realcen el seu caràcter de ben cultural protegit.

Més encara si es tracta, com és el cas, d'intervindre en l'entorn de protecció del monument.

0. ANTECEDENTS

El 8 de març d'enguany es va rebre un escrit de la directora general de Cultura i Patrimoni en què se sol·licitava un informe del CVC sobre l'expedient complementari de la Declaració de Bé d'Interés Cultural de l'església de Sant Bertomeu Apòstol de Xàbia, per a adaptar-la als requisits exigits per la Llei 4/98, d'11 de juny, del Patrimoni Cultural Valencià.

I, efectivament, el DOGV de 06.02.2017 en la pàgina 4990 inclou la *RESOLUCIÓ d'1 de febrer de 2017, de la Conselleria d'Educació, Investigació, Cultura i Esport, per la qual s incoa l'expedient per a complementar la declaració de be d'interés cultural, amb la categoria de monument, de l'església parroquial de Sant Bertomeu Apòstol de Xàbia, per mitjà de la delimitació del seu entorn de protecció i l'establiment de la normativa protectora, i se sotmet l'expedient incoat al tràmit d'informació pública (2017/864).*

La resolució comença recordant que per decret de 3 de juny de 1931 (*Gaceta de Madrid 04.06.1931*) es va declarar monument historicoartístic l'església parroquial de Xàbia (Alacant). I d'acord amb les disposicions addicional primera i transitòria primera de la Llei 4/1198 de Patrimoni Cultural Valencià, procedia la incoació d'un expedient complementari a fi de delimitar l'entorn de protecció del BIC i l'establiment d'una normativa general de protecció del monument i del seu entorn.

L'expedient incoat té l'informe favorable dels servicis tècnics de la Direcció General de Cultura i Patrimoni. Per això, d'acord amb els articles 27 i 28 de la Llei 4/98, és procedent la Resolució objecte d'este informe.

L'annex I, *Dades sobre el bé objecte de la declaració*, conté la denominació, la descripció de l'immoble i de les seues parts, a més d'una extensa relació de béns mobles, pertinences i accessoris, categoritzats, desglossats i relacionats en tres apèndixs per a inscriure'ls en les seccions 1a i 3a de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià

L'annex II, *Delimitació literal de l'entorn de protecció*, conté la justificació de la delimitació proposada, el criteri de la qual consisteix a incloure dins de la seua àrea: i) parcel·les que limiten amb l'ocupada pel BIC, pel fet que, si s'hi intervé, l'afectarà visualment o física; ii) parcel·les que donen al mateix espai públic, que constitueixen l'entorn visual i ambiental immediat, pel fet que poden alterar la percepció del BIC o de l'espai urbà en què s'inclou; iii) espais públics en contacte directe amb el BIC i amb les parcel·les citades; i iv) edificacions o elements de paisatge urbà que n'afecten de forma fonamental la percepció. Finalment, estableix la descripció literal de l'entorn de protecció proposat, en sentit horari, amb origen en el cantó sud de la parcel·la cadastral 08 del carrer Roques i la seua delimitació cartogràfica sobre base cadastral.

L'annex III, *Normativa de protecció del monument i del seu entorn*, conté un articulat que va des de l'article 1. *Objecte*, fins a l'11. *Actuacions il·legals*, que inclou el règim del monument i del seu entorn (art. 2, 4 i 6), els usos permesos, les excepcions al règim general

d'intervencions, la preservació de la silueta paisatgística i de la imatge arquitectònica, els elements impropis, els Béns de Rellevància Local (BRL) inclosos en l'entorn delimitat (*art. 9*), i el patrimoni arqueològic.

0. MÈTODE

Uns consellers d'esta institució han fet una visita d'inspecció ocular acompanyats pel rector de Sant Bertomeu, l'arqueòleg municipal i el regidor de Cultura, per tal de reconèixer el territori, comprovar la delimitació proposada i valorar *in situ* les característiques patrimonials.

1. OBSERVACIONS

De la lectura detallada de la documentació continguda en la Resolució i de la visita es dedueixen les observacions següents:

- Convindria revisar i actualitzar amb cura la relació de parts integrants continguda en els apèndixs II i III de l'annex I, ja que sembla que hi ha algunes repeticions i inclouen alguns elements inexistents o sense justificació suficient.
- Concretament, cal assegurar-se que la inclusió en la secció 1a de l'Inventari General del Patrimoni Cultural Valencià de tots els continguts en l'apèndix II és l'adequada. Aparentment, el criteri d'inclusió en la secció 1a o en la 3a és cronològic: els anteriors al segle XIX s'adjudiquen a la primera, i els posteriors a la segona.
- En la *Descripció literal de l'entorn de protecció* (pàgina 4998), ha d'introduir-se el número d'illa cadastral en què se'n situa l'origen. Sembla que és l'illa 38645. Tot seguit hi ha una descripció minuciosa i exacta en el seu conjunt, encara que s'aprecia l'omissió de la denominació d'alguns carrers o espais públics, s'inclouen indistintament parcel·les cadastrals completes o amb una determinada profunditat, i façanes com a tals sense més profunditat que el propi gruix.
- La pàgina 4999 inclou una cartografia d'origen cadastral, d'escàs valor documental, en la qual es traça el perímetre de la delimitació però no inclou els Béns de Rellevància Local (BRL).
- És més complex l'annex III, en el qual se sintetitza la normativa de protecció del monument i del seu entorn, que regularà amb caràcter subsidiari les intervencions en l'entorn de protecció fins a l'aprovació definitiva del Pla Especial de Protecció preceptiu, que haurà d'impulsar i redactar l'Ajuntament de Xàbia. i) En l'*art. 3. Usos permesos*, es fa una menció genèrica de tots els usos "*que siguen compatibles amb el realçament i el gaudi patrimonial del bé i contribuïsquen a la consecució dels fins citats*" (sic). S'hi aprecia un excés d'ambigüitat i, en conseqüència, de posterior discrecionalitat de l'administració, que tal vegada queda matisat pel contingut del punt 8 de l'article 6 d'este mateix capítol; ii) En l'*art. 4. Règim general d'intervencions en l'entorn*, es fa menció del famós termini de tres mesos pel qual el "silenci administratiu" resulta denegatori, que en la pràctica s'ha demostrat insuficient per al pronunciament administratiu raonat; iii) l'*art. 6. Règim general d'Intervenció*, en el punt 3, relatiu als "*edificis tradicionals*" de l'entorn anteriors a 1940, estableix que "*se n'hauran de mantindre visibles les façanes*", condició -de nou- genèrica en excés. I en el punt 4 del mateix article, relatiu a altures de l'edificació, s'estableix una prohibició expressa del semisoterrani i

unes condicions geomètriques per a la cota de "paviment" de la planta baixa que no resulten prou justificades. El punt 7 del mateix article, relatiu a noves edificacions o a remodelacions de les no tradicionals, a més de mencions massa imprecises a "edificacions tradicionals de Xàbia" introdueix paràmetres per a l'altura de cornisa per al cas de dos o una planta, respectivament de 5,40 i 3,50 que, amb els requeriments constructius i funcionals actuals poden resultar massa restrictius i incompatibles amb requeriments que es dedueixen d'altres normatives sectorials concurrents. Finalment, en este mateix apartat es fa menció de l'obligatorietat de disposar de fusteries de fusta, i de la prohibició de persianes, en les façanes que donen a via pública, que limiten excessivament una llibertat projectual malgrat això compatible amb el criteri de protecció que es pretén; iv) l'art. 9. *Béns de Rellevància Local* relaciona fins a un total de dotze BRL amb la categoria de "*monuments d'interés local*" continguts en l'entorn, tres panells ceràmics específics i el genèric de l'addicional 5a de la Llei 4/98 amb la categoria "*d'espais etnològics d'interés local*", i el propi àmbit de l'entorn de protecció de l'església de Sant Bertomeu amb la categoria d'"*Espai de Protecció Arqueològica*". Inclou, probablement per error, l'església de la Mare de Déu de Loreto, l'*Església*, obra de GODB, que no està en l'entorn, sinó al port (les duanes). Cal tindre en compte que el futur Catàleg de Béns Culturals que ha de contindre el Pla General d'Ordenació Urbana de Xàbia, o el mateix Pla Especial de Protecció de l'entorn que ara es delimita, haurà de considerar entorns de protecció específica de tots i cada un dels BRL amb caràcter de monument, incloent-hi l'Espai de Protecció Arqueològica.

2. CONSIDERACIONS

De les observacions anteriors es deriven algunes consideracions:

- Cal assegurar-se -actualitzant-ho- de l'exactitud en el contingut i la classificació per categories de les parts que integren els apèndixs II i III de l'annex I.
- Cal completar la redacció de la *Descripció literal de l'entorn de protecció*.
- Convindria relacionar l'art. 3. *Usos permesos* amb el contingut del punt 8 de l'art. 6 del mateix capítol i, si és el cas, objectivar el criteri de compatibilitat a què fa referència.
- Amb independència del que estableix la legislació respecte al "silenci administratiu", cal instar l'Administració autonòmica i més concretament la Direcció General de Cultura i Patrimoni a una major agilitat i eficiència administrativa en l'evacuació d'expedients.
- Fins i tot comprénent i compartint la preocupació que es deriva del contingut de l'art. 6. *Règim general d'Intervenció*, en els punts 3, 4 i 7, cal analitzar amb més rigor les conseqüències materials, funcionals i formals del que s'hi estableix.
- Convindria incloure gràficament els Béns de Rellevància Local (BRL) amb la categoria de monument i d'espai arqueològic, i -si és el cas- previsions sobre els seus entorns de protecció (que en gran mesura poden quedar subsumits en l'entorn de protecció del BIC). I revisar la inclusió del BRL Església de la Mare de Déu de Loreto.
- També convindria reconsiderar les línies definitòries de l'entorn de protecció incloent-hi sempre una profunditat edilícia, que normalment coincidirà amb la de la propietat cadastral, per tal d'evitar la consignació únicament del gruix de la façana; o, si és que l'immoble en el seu conjunt no merita ser objecte de protecció, excloure-le'n. I portar la línia de delimitació a

l'eix del carrer. El PGOU de Xàbia, actualment en redacció en la fase estructural, estableix el criteri d'incloure almenys la primera crugia del bé a protegir. Produeix una certa estranyesa que no incloga tot l'espai lliure, vora el carrer Escola, en què se situa l'edicle de Vicent de Gràcia, sinó només una porció de l'ample del carrer Loreto.

- Per acabar, i fins i tot excedint l'abast d'este informe, cal assenyalar les deficiències de manteniment i algunes patologies menors com ara clevills, fissures i filtracions de pluges, objecte d'intervenció immediatament i constructivament senzilla.

3. CONCLUSIONS

Sense perjuí del contingut de les consideracions anteriors, el CVC conclou:

1. Resulta absolutament procedent complementar la Declaració de l'Església Parroquial de Sant Bertomeu de Xàbia amb la delimitació del seu entorn de protecció. Això, a més de ser preceptiu d'acord amb la legislació patrimonial vigent nacional i autonòmica, és també imprescindible per a la comprensió territorial del BIC, lluny d'una interpretació objectual i descontextualitzada que en redueix la importància patrimonial i la lectura històrica.
2. No correspon al CVC, sinó a la Direcció General de Cultura i Patrimoni i a l'Ajuntament de Xàbia, elaborar la proposta -si és el cas- d'alternatives, aclariments o correccions dimanades d'este informe que podrien considerar-se pertinents.
3. La resolució definitiva d'incoació hauria d'establir terminis i responsabilitats administratives quant a la redacció del corresponent Pla Especial de Protecció de l'entorn del BIC.
4. Així mateix, el CVC recomana l'adopció de mesures que contribuïsquen a la difusió i comprensió social de la riquesa del nostre patrimoni cultural valencià i en particular de l'església parroquial de Sant Bertomeu de Xàbia.

EsteiInforme inclou un annex 1 de caràcter fotogràfic i un annex 2 gràfic.

L'informe present, amb els annexos gràfic i fotogràfic, es traslladarà a la directora general de Cultura i Patrimoni, a l'Ajuntament de Xàbia, a l'Arquebisbat de València, al rector de l'església de Sant Bertomeu i a les institucions incloses en el protocol habitual.

ANNEX 1. FOTOGRAFIES

ESGLÉSIA DE SANT BERTOMEU

Exterior

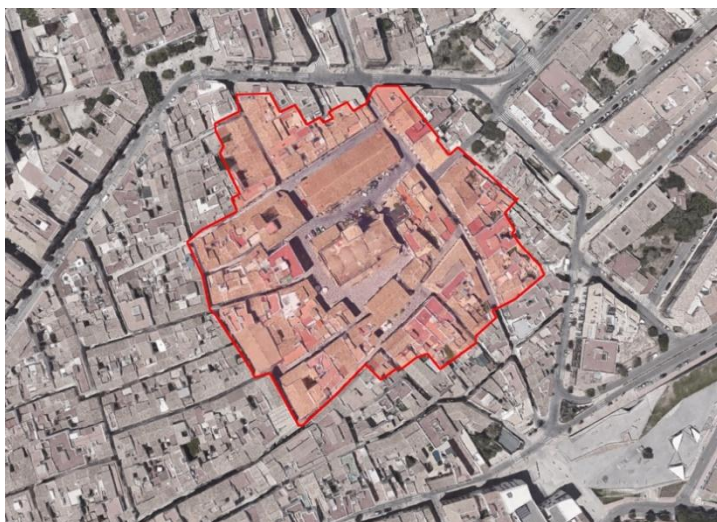
Interior

Fissures i filtracions

ENTORN URBÀ

Vista aèria

C. Roques

C. Estret

Pl. de Baix

C. Gual

C. Major

C. Sor Maria Gallar

C. Sta. Teresa

C. Tossal de Baix

C. Tossal de Dalt

C. Sant Bonaventura

C. Escola (edicle)

Mercat. Exterior

Mercat. Interior

ANNEX 2. CARTOGRAFIA

Delimitació proposada incloent-hi BRL més pròxims (*)

Delimitació assenyalant el perímetre coincident exclusivament amb el gruix de la línia de façana (en color roig)